

УДК 631.524+712.41

ПАРКОВІ НАСАДЖЕННЯ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Р. Б. ДУДИН, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та урбоекології

Національний лісотехнічний університет України

E-mail: drb2008@ukr.net

О. М. БАГАЦЬКА, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри ландшафтної архітектури та садово-паркового будівництва

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: bagackaya_oksana@ukr.net

Т. М. ЛЕВУСЬ, асистент кафедри ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та урбоекології

Національний лісотехнічний університет України

E-mail: taraslevus75@ukr.net

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та класичних мов

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net

Попри невелику кількість парків у м. Хмельницькому, у літературних джерелах практично не висвітлюються питання їх стану та флористичної структури. Об'єктами досліджень вибрано шість парків, які відрізняються за функціональним спрямуванням. Більшість парків створювалися у післявоєнні роки. Використано загальнонаукові, флористичні та математико-статистичні методи досліджень.

У даній роботі досліджений сучасний стан насаджень парків м. Хмельницького, зокрема їх біоморфологічна та флористична структура. Встановлено переважання листяних дерев та кущів, а хвойні рослини та ліани складають невелику частку. За винятком дендропарку «Поділля», флора якого представлена 150 таксонами, решта парків мають досить обмежене видове різноманіття. Найбільшою кількістю екземплярів представлені береза повисла, ясен звичайний, липа дрібнолиста, клен гостролистий, гіркокаштан звичайний, тополя чорна, граб звичайний та інші.

Звертається увага на нестачу догляду за насадженнями, що проявляється у наявності сухостійних та відмираючих дерев, поширенні підросту та малоцінної рослинності, відсутності елементів благоустрою та малих архітектурних форм у парках. Пропонуються консерваційні, реставраційні та реконструктивні заходи для оптимізації паркового середовища.

Ключові слова: парк, насадження, флора, таксон, біоморфа, елементи благоустрою, малі архітектурні форми, консервація, реставрація, реконструкція

Актуальність: Паркові насадження у населених пунктах є одними з найбільших за площею та складають вагомий частку у їх фітоценотичному покриві. У м. Хмельницький знаходиться невелика кількість парків,

однак у літературних джерелах стан їх дендрофлори, санітарний стан та проблеми сучасного стану практично не висвітлені, чим і була зумовлена актуальність проведених досліджень і даної публікації.

Дослідження здійснювали впродовж 2011 – 2016 рр. Наукова робота безпосередньо пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт Національного лісотехнічного університету України та Національного університету біоресурсів та природокористування України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: стан паркових насаджень досліджується багатьма науковцями нашої держави практично у всіх регіонах (Кузнецов С. І., Клименко Ю. О., Кучерявий В. П., Дудин Р. Б., Попович С. Ю. та інші). Проблемами парків займалися Л. П. Казімірова (2006), С. М. Єсюнін (2008), В. П. Кучерявий та ін. (2013), Ю. А. Мельник та ін. (2015), однак ці роботи мають здебільшого оглядовий та науково-популярний характер.

Мета дослідження – на основі подеревної інвентаризації насаджень парків м. Хмельницького вивчити їх біоморфологічну та флористичну структуру, дослідити стан насаджень та елементів благоустрою парків. На основі отриманих даних запропонувати шляхи оптимізації паркового середовища, а саме консервацію окремих елементів, реставрацію та реконструкцію насаджень.

Матеріали і методи досліджень. Загальнонаукові (аналізу, досліді, спостереження, логічних побудов і висновків); флористичні (вивчення видового складу та структури паркових насаджень); математи-

ко-статистичні (аналіз, оброблення та опрацювання матеріалів досліджень). Кількісний та якісний склад паркових насаджень визначався в ході подеревної інвентаризації [2]. Загальні відомості про об'єкти досліджень узяті із літературних джерел [3, 4, 6].

Результати досліджень та їх обговорення. Дослідження здійснювали у паркових насадженнях м. Хмельницького різного функціонального спрямування, зокрема у парках «Подільський» на Львівському шосе, «Заріччя», «Плюскірів», ім. І. Франка, ПКіВ ім. М. Чекмана, дендропарку «Поділля». Характеристику об'єктів дослідження подано у табл. 1.

Попри невелику кількість парків, які розташовані у м. Хмельницькому, більшість із них є рекреаційними (відпочинковими) із невеликими обсягом елементів благоустрою та малих архітектурних форм. Найбільшими за площею є парк культури і відпочинку ім. М. Чекмана та дендропарк «Поділля», які є місцями загального користування і найбільш відвідуваними об'єктами.

Біоморфологічна структура парків м. Хмельницького представлена різною кількістю таксонів, які сформовані хвойними деревами і кущами та листяними деревами, кущами і ліанами (табл. 2).

Дані таблиці свідчать про суттєві переважання листяних дерев та кущів у обстежених парках. Хвойні рослини представлені досить малою кількістю, а ліани – надзвичайно малою часткою.

1. Загальна характеристика парків м. Хмельницького

Назва парку	Площа, га	Час заснування	Функціональне спрямування
«Подільський» на Львівському шосе	6,0	90-ті рр. XX ст.	рекреаційний
ПКіВ ім. М. Чекмана	55,27	50-ті рр. XX ст.	ПКіВ
«Заріччя»	4,3	50-ті рр. XX ст.	рекреаційний
Дендропарк «Поділля»	36,3	1964 р.	науково-пізнавальний
«Плюскірів»	0,98	50-ті рр. XX ст.	рекреаційний
Парк ім. І. Франка	2,12	1920 рр.	ПКіВ

2. Кількість видів у парках м. Хмельницького за біоморфами

Назва парку	Кількість видів за відділами, шт.					Всього таксонів, шт.
	Голонасінні		Покритонасінні			
	дерева	кущі	дерева	кущі	ліани	
«Подільський» на Львівському шосе	1	-	27	15	1	44
ПКіВ ім. М. Чекмана	5	5	50	19	2	81
«Заріччя»	-	-	23	-	-	23
Дендропарк «Поділля»	23	12	80	34	1	150
«Плоскирів»	-	-	19	-	-	19
Ім. І. Франка	2	1	19	-	-	22

Беззаперечно, домінує за кількістю видів і форм дендропарк «Поділля», дендрофлора якого представлена на сьогодні 150 таксонами. Найбідніша видова структура у парках «Плоскирів», ім. І. Франка та «Заріччя», які перебувають у запущеному стані та потребують нагальної реконструкції.

Видова структура парків м. Хмельницького представлена невеликою кількістю таксонів, хоча туг кардинально змінює ситуацію перелік видів дендропарку «Поділля». Ми не будемо включати цей перелік в аналіз флори парків, а тому подаємо асортимент 20 найбільш поширених рослин інших обстежених парків (табл. 3). В даний асортимент включено рослини, які представлені максимальною кількістю та трапляються переважно в кожному із них. Внизу таблиці подаємо загальну кількість дерев у парках.

Дані таблиці свідчать, що незважаючи на кількість дерев у окремо взятому парку (що є суттєвим чинником в аналізі видової структури), переважаючими деревними породами у паркових насадженнях м. Хмельницького є береза повисла, ясен звичайний, липа дрібнолиста, клен гостролистий, гіркокаштан звичайний, тополя чорна, граб звичайний та інші. Також таблиця ілюструє відсутність таких видів, як бук лісовий, сосна звичайна та чорна, ялиця біла, модрина європейська, ялина колюча та багато інших рослин, що засвідчує тенденцію поширення малоцін-

них видів, яка спостерігається останнім часом у більшості парків Заходу України.

У ході маршрутних досліджень парків м. Хмельницького було проведено візуальну оцінку їх сучасного стану, яка показала такі проблеми:

- деревні насадження усіх без винятку парків страждають від нестачі догляду, що проявляється у наявності сухостійних та відмираючих дерев, поширенні підросту та малоцінної рослинності, подекуди захищеності та захламленості;

- у парках «Плоскирів», «Заріччя» та «Подільському», які знаходяться практично на міській околиці, відсутні впорядковані доріжково-стежкові маршрути, елементи благоустрою та малі архітектурні форми, а також декоративні кущі та газони, що не можуть розвиватися через щільний деревний намет;

- парки центральної частини міста (ім. І. Франка та ім. М. Чекмана) більш доглянуті та впорядковані, однак МАФ та елементи благоустрою, а також ігрове обладнання в них ще радянського зразка, подекуди поламане та поруйноване, що унеможливує їх використання.

Зважаючи на таку ситуацію, нами пропонуються заходи, спрямовані на оптимізацію стану парків м. Хмельницького та покращення відпочинку в них. Їх можна звести у три групи: консерваційні, реставраційні та реконструктивні [1, 5].

3. Асортимент переважаючих деревних рослин парків м. Хмельницького

Назва виду рослин	Назва парку					Разом особин
	«Подільський» на Львівському шосе	ПКіВ ім. М. Чекмана	«Заріччя»	«Плоскирів»	Ім. І. Франка	
<i>Acer campestre</i> L.	5	238	-	3	1	247
<i>Acer negundo</i> L.	78	134	6	5	1	224
<i>Acer platanoides</i> L.	182	1166	3	8	22	1381
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	60	163	11	73	1	308
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	6	761	2	17	25	811
<i>Betula pendula</i> Roth.	436	1420	7	51	12	1926
<i>Carpinus betulus</i> L.	2	212	19	22	53	308
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	64	1645	24	44	27	1804
<i>Fraxinus lanceolata</i> Borkh.	221	18	49	-	1	289
<i>Juglans regia</i> L.	71	253	65	-	-	389
<i>Malus sylvestris</i> L.	1	12	278	-	1	292
<i>Picea abies</i> (L.) Karst.	-	285	-	-	1	286
<i>Populus nigra</i> L.	15	781	14	4	9	823
<i>Populus tremula</i> L.	20	107	1	3	-	131
<i>Prunus divaricata</i> Ledeb.	9	47	45	7	-	108
<i>Quercus robur</i> L.	6	26	-	6	6	44
<i>Quercus rubra</i> L.	20	43	-	-	-	63
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	6	165	42	80	13	306
<i>Sorbus aucuparia</i> L.	14	59	3	3	-	79
<i>Tilia cordata</i> Mill.	528	1074	5	148	42	1797
Всього обліковано дерев	1796	9092	695	482	258	-

Консерваційні заходи:

- огорожування найбільш цінних екземплярів дерев декоративними огорожами, а також встановлення табличок, на яких необхідно вказати назву дерева, його вік та особливу цінність (у паках ім. М. Чекмана, І. Франка та дендропарку «Поділля»);

- вибірка дерев, що загрожують падінням та із запущеними формами захворювань;

- обрізування дерев – спрямоване на очищення крон від сухих і ушкоджених гілок та омолодження;

- очищення території від порослі, самосіву малоцінних дерев та високої трав'яної рослинності, що дозволить відкрити місця для огляду та підвищить естетичну цінність окремих ділянок парку;

- захист дерев від шкідників та хвороб. Поява та розвиток шкідників і хвороб насаджень залежить від агротехніки догляду, профілактичних заходів та ґрунтово-кліматичних умов.

Реставраційні роботи у парках передбачаються такі:

- садіння на місці загиблих цінних дерев рослин цього ж виду (форми);

- розчищення зарослих стихійною рослинністю видових точок (які існували раніше), галявин та прогулянкових алей;

- відновлення архітектурних елементів (будівлі, пам'ятники, малі архітектурні форми тощо);

• відновлення рослин на місці загиблих у алейних посадках та у живоплотах з метою збереження цілісності елемента.

Реконструкція паркових фітоценозів зводиться до таких положень:

а) загущені деревостани (повнотою 0,8 і більше) поступово розріджуються до повноти 0,6;

б) урізноманітнення видової структури шляхом видалення старих і хворих дерев, а на їх місці пропонується підсадка нових рослин, передусім аборигенів, – дубів, бука, сосен, ялиці, модрина тощо;

в) ускладнення вертикальної структури шляхом доповнення відсутніх другого деревного та першого і другого чагарникових ярусів;

г) формування узлісь із декоративних красивокувітучих дерев і чагарників;

д) створення високоякісних газонів та квітників для створення кольорового контрасту впродовж вегетаційного періоду.

Висновки і перспективи. Паркові насадження у м. Хмельницькому є важливим архітектурно-планувальним елемен-

том. Попри їх незначну кількість вони мають різноманітне функціональне використання: парки культури і відпочинку, науково-пізнавальні, рекреаційні. У парках суттєво переважають листяні дерева та кущі: береза повисла, ясен звичайний, липа дрібнолиста, клен гостролистий та явір, граб звичайний та інші. Бракує серед насаджень хвойних рослин та місцевих лісоутворюючих порід. В окремих парках відсутні впорядковані доріжки, малі архітектурні форми та елементи благоустрою.

З метою покращення умов відпочинку та рекреаційної привабливості парків пропонуються консерваційні, реставраційні та реконструктивні заходи.

Як вже згадувалося вище, для підвищення естетичної цінності насаджень бракує красивокувітучих рослин, особливо у чагарниковому ярусі, а також хвойних рослин, які створюватимуть акценти взимку. Саме на це максимально повинна звертатися увага при підборі асортименту, спрямованого на збільшення видового різноманіття деревно-чагарникового ярусу.

Література

1. Дудин Р. Б. Консервація, реставрація та реконструкція садово-паркових об'єктів: навч. посібник [Текст] / Р. Б. Дудин. – Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт», 2016. – 192 с.
2. Дудин Р. Б. Инвентаризация насаждений старинных парков как метод их мониторинга и охраны [Текст] / Р. Б. Дудин, О. М. Багацкая. – Мониторинг и оценка состояния растительного мира: Материалы IV Международной научной конференции (Минск, 30 сентября – 4 октября 2013 г.). – Минск: ГУ «БелИСА», 2013. – С. 264-266.
3. Єсюнін С. Прогулянка Проскуровим : історичні нариси [Текст] / Сергій Єсюнін. – Хмельницький : Мельник А. А., 2008. – 180 с.
4. Казімірова Л. П. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Хмельницької області : Серія «Terra in-cognita: Хмельниччина» [Текст] / Л. П. Казімірова. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2006. – 228 с.
5. Кучерявий В. П. Принципи реконструкції та ландшафтного облаштування парку культури та відпочинку ім. М. Чекмана у Хмельницькому [Текст] / В. П. Кучерявий, Р. Б. Дудин, Т. М. Левусь, С. М. Мельничук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : Ландшафтна архітектура і сучасність. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.9. – С. 121-126.
6. Мельник Ю. А. Сучасний стан насаджень дендропарку «Поділля» м. Хмельницький [Текст] / Ю. А. Мельник, Г. Г. Гриник, О. М. Гриник, І. О. Мельник // Матеріали 65-ої науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників, докторантів та аспірантів за підсумками наукової діяльності у 2014 р. / Редкол.: С. І. Миклуш (відп. ред.) та ін. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2015. – С. 86-89.

References

1. Dudyn R. (2016). Konservatsiia, restavratsiia ta rekonstruktsiia sadovo-parkovykh ob'ektiv: navch. posibnyk [Conservation, restoration and reconstruction of garden and park objects]. Lviv: «Kompaniia «Manuskrypt», 192.
2. Dudyn, R. B., Bahatskaya, O. M. (2013). Ynventaryzatsyya nasazhdenyy starynykh parkov kak metod ykh monytorynha y okhrany [Inventory of plantations of ancient parks as a method of their monitoring and protection] (pp. 264-266). Mynsk : HU «BelYSA».
3. Iesiunin, S. (2008). Prohulianka Proskurovym [Walk through Proskuriv] Khmelnytskyi : Melnyk A. A., 180.
4. Kazimirova, L. P. (n.d.). Parky-pamiatky sadovo-parkovoho mystetstva Khmelnytskoi oblasti : Seriia «Terra in-cognita: Khmelnychchyna» [Parks-monuments of landscape art in the Khmelnytsky region: The series "Terra in-cognita: Khmelnytskyi region"] Kam'ianets-Podilskyi : PP Moshynskyi V. S., 228.
5. Kucheraviyi, V. P., Dudyn, R. B., Levus, T. M., & Melnychuk, S. M. (2013). Prynysy rekonstruktsii ta landshaftnoho oblashtuvannia parku kultury ta vidpochynku im. M. Chekmana u Khmelnytskomu [Principles of reconstruction and landscaping of the park of culture and rest named after M. Chekman in Khmelnytsky]. Naukovi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy : Landshaftna arkhitektura i suchasnist, 23.9, 121-126.
6. Melnyk, I. A., Hrynyk, H. H., Hrynyk, O. M., & Melnyk, I. O. (2015). Suchasnyi stan nasazhden dendroparku «Podillia» m. Khmelnytskyi [The current state of plantings of the arboretum «Podolia» in Khmelnytsky city] (pp. 86-89). Lviv : RVV NLTU Ukrainy, 86-89.

SUMMARY

R. B. Dudin, O. M. Bagatskaya, T. M. Levus, I. I. Vakulyk. *Park plantings of the city of Khmelnytsky: modern state and ways of optimization/ Biological Resources and Nature Management.* – 2017. – 9, №5–6. – P.125–130.

Despite the small number of parks in Khmelnytsky, literary sources practically do not cover the issues of their status and floral structure. The objects of research are six parks, which differ in their functional purpose. Most parks were created in the post-war years. The general scientific, floristic and mathematical-statistical methods of research are used.

In this work the modern state of the parks of the city of Khmelnytsky is investigated, in particular their biomorphological and floristic structure. The predominance of deciduous trees and shrubs is established, and coniferous plants and vines make up a small proportion. An exception is the Podillia arboretum, whose flora is represented by 150 taxa, the rest of the parks have a rather limited species diversity. The largest number of specimens are weeping birch, common ash, small-leaved linden, maple, chestnut, poplar black, european hornbeam and others.

Attention is drawn to the lack of care for plantations, which is manifested in the presence of dead and dying trees, the spread of undergrowth and low-value vegetation, the lack of amenities and small architectural forms in parks. Conservation, restoration and reconstructive measures are proposed to optimize the park environment.

Keywords: park, plantations, flora, taxon, biomorph, elements of improvement, small architectural forms, conservation, restoration, reconstruction

АННОТАЦІЯ

Р. Б. Дудин, О. М. Багацька, Т. М. Левусь, І. І. Вакулик. *Современное состояние и пути оптимизации/Биоресурсы и природопользование.* – 2017. – 9, №5–6. – С.125–130.

Несмотря на небольшое количество парков в г. Хмельницком в литературных источниках практически не освещаются вопросы их состояния и флористической структуры. Объектами исследований выбраны шесть парков, которые отличаются по функциональному назначению. Большинство парков создавались в послевоенные годы. Используются общенаучные, флористические и математико-статистические методы исследований.

В данной работе исследовано современное состояние насаждений парков г. Хмельницкого, а именно их биоморфологическая и флористическая структура. Установлено преобладание лиственных деревьев и кустов, а хвойные растения и лианы составляют небольшую часть. Исключением является дендропарк «Подаль», флора которого представлена 150 таксонами, остальные парки имеют достаточно ограниченное видовое разнообразие. Наибольшим количеством экземпляров представлены береза повислая, ясень обыкновенный, липа мелколистная, клен остролистный, конский каштан обыкновенный, тополь черный, граб обыкновенный и другие. Обращается внимание на недостаток ухода за насаждениями, что проявляется в присутствии сухостойных и отмирающих деревьев, распространении подроста и малоценной растительности, отсутствии элементов благоустройства и малых архитектурных форм в парках. Предлагаются консервационные, реставрационные и реконструктивные мероприятия для оптимизации парковой среды.

Ключевые слова: парк, насаждения, флора, таксон, биоморфа, элементы благоустройства, малые архитектурные формы, консервация, реставрация, реконструкция